

традиційних і дистанційних освітніх технологій у функціонуванні педагогічної системи, на наш погляд, уможлиблює широкий діапазон варіювання теоретичних завдань і трансформування їх у практичні вміння й навички, необхідні майбутньому документознавцю.

Джерела та література

1. Биков В.Ю. Електронна педагогіка та сучасні інструменти системи відкритої освіти / В.Ю. Биков, І.В. Мушка // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – №5 (13). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>
2. Жданова-Неділько О. Г. Аксіодидактична система взаємодії викладача і студента при вивченні педагогічних дисциплін : монографія / О. Г. Жданова-Неділько; ПНПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. – 337 с.
3. Каньковський І. С. Педагогічна система підготовки фахівця / І. С. Каньковський // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. – Вип. 28-29. – Харків : УПА, 2010. – С. 215 – 221.
4. Кузьміна Н. В. Методы системного педагогического исследования / Н. В. Кузьміна – Л. : Изд-во ЛГУ, 1980. – 172 с.
5. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учебник / И. П. Подласый. – М. : Валдос, 1999 – Кн. 2 : Процесс воспитания. – 226 с.
6. Словник української мови: в 11 томах. – Том 9, 1978.

Ольга Мізіна
м. Полтава

КОМУНІКАЦІЯ У ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБАХ МОВЛЕННЯ

Комунікація – це соціально обумовлений процес передавання й сприйняття інформації в умовах міжособистісного й масового спілкування за різними каналами за допомогою різних комунікаційних засобів. Будь-яка комунікація здійснюється в певному просторі й часі. У процесі комунікації передача інформації відбувається за допомогою двох знакових систем – вербальної й невербальної. Вербальна комунікація (від лат. *verbalis* – словесний) передбачає цілеспрямовану словесну передачу певного повідомлення. Тому мовлення (мова) є найбільш універсальним засобом реалізації комунікації. Під час комунікативного процесу людина обирає з можливих мовленнєвих засобів ті, які вона вважає найбільш доречними для конкретної ситуації.

У людській взаємодії активно використовується також і невербальна комунікація, тобто застосування немовних засобів для створення та передавання повідомлення. Невербальна комунікація охоплює: кінесику (код жестів і рухів), фізіогноміку (зовнішність), голосові ефекти (сміх, вигуки й т. п.), такесику (застосування дотику як комунікації) тощо. Невербальна комунікація виникла задовго до появи людини й притаманна тваринам, які використовують звукові сигнали, рухи, що нагадують жести.

Основною метою комунікації є передача інформації, обмін досвідом, певними враженнями, емоціями. Основною умовою здійснення комунікації є

наявність комуніканта, комуніката, каналу передачі та реципієнта. Комунікант – це автор (відправник) повідомлення, що починає акт комунікації. Комунікантом у вербальному та невербальному мовленні є фізична особа. Реципієнт повідомлення – той, хто отримує, приймає повідомлення (читач, слухач, глядач). Між комунікантом і реципієнтом устанавлюється канал комунікації, без якого зв'язок не може відбутися. За цим каналом від комуніканта до реципієнта передається комунікат – документне повідомлення. Суть повідомлення полягає у передачі інформації різноманітними способами у просторі та часі. Каналом передачі інформації у вербальному та невербальному мовленні є простір. У первісному суспільстві існували два природні комунікаційні канали: невербальний (несловесний) і вербальний (словесний). Невербальний канал – найдавніший з комунікаційних каналів, що виник під час біологічної еволюції задовго до появи людини. Він являє собою спадщину зоокомунікації. Уміння спілкуватися є винятково важливою людською компетенцією, однією з передумов досягнення успіху в будь-якій справі. Спілкування як особливого роду діяльність – це творча гра інтелектуальних та емоційних сил співбесідників, це взаємне навчання партнерів, отримання нових знань, досягнення під час обговорення встановленою кожною стороною мети переговорів, обмін думками, враженнями. Спілкування не вичерпується усними або письмовими повідомленнями. У цьому процесі важливу роль відіграють також емоції, манери партнерів, жести.

Психологами встановлено, що в процесі взаємодії від 60 до 80% комунікацій між людьми здійснюється за рахунок невербальних і лише 20–40% інформації передається за допомогою вербальних засобів. Ці дані заставляють замислитись над значенням невербального спілкування для взаємопорозуміння людей, звернути особливу увагу на значення жестів і міміки людини, а також породжують бажання оволодіти мистецтвом тлумачення особливої мови, якою розмовляє людина, навіть не усвідомлюючи цього. [3, с. 2 – 8].

У сучасній комунікативній лінгвістиці набуває актуальності виявлення принципів взаємодії різних комунікативних кодів у межах єдиного комунікативного простору. Особливо важливим стає з'ясування характеру комбінаторики вербальних та невербальних компонентів завдяки наявності у невербальних знаків здатності до утворення комунікативно значущих повідомлень, які корелюють з вербальними знаками. [6, с. 7]. Дослідження механізмів взаємодії вербальних та невербальних компонентів комунікації дає змогу проникнути у глибинні закони комунікативних процесів і застосовувати їх для здійснення ефективного впливу на комунікативних партнерів.

Хоча вербальні символи (слова) – основний засіб для кодування ідей, призначених для передачі, людина використовує й невербальні символи для трансляції повідомлень. У невербальній комунікації використовуються будь-які символи, окрім слів. Найчастіше невербальна передача відбувається одночасно з вербальною і може підсилювати або змінювати зміст слів. Обмін поглядами, вираз обличчя, посмішка, підняті в здивуванні брови, живий чи зупинений погляд, міміка обличчя, що виражає схвалення чи несхвалення – усе це приклади невербальної комунікації [2].

Ще одним різновидом невербальної комунікації є інтонація, модуляція голосу, плавність мови тощо. Те, як людина вимовляє слова, може істотно змінювати зміст повідомлення. Запитання: «У вас є якісь ідеї?» – на папері означає запит про пропозиції. Питання, вимовлене різким тоном з роздратуванням у погляді, може бути витлумачене таким чином: «Якщо ви не знаєте, що для вас добре, а що погано, не пропонуйте ідей, які суперечать моїм». Значна частина (55%) мовної інформації при обміні сприймається через мову поз та жестів і звучання голосу, 38% – через інтонації і модуляції голосу. Звідси випливає, що всього 7% залишається безпосередньо словам, сприйнятим одержувачем, тобто вербальним засобам [2]. Отже, у багатьох випадках те, як говорить людина, важливіше слів, які вона вимовляє. Наприклад, якщо підлеглий чує фразу: «Гаразд, я дам доручення», – то пауза після слова «гаразд» може слугувати ознакою того, що керівник не хоче цього робити, занадто зайнятий, не бажає давати доручення чи не знає, з чого саме варто почати. [4, с. 4–10].

Незважаючи на те, що обличчя залишається головним джерелом розуміння природи емоційних реакцій, тіло, кінцівки і зап'ястки рук також відіграють важливу роль у комунікації. У число невербальних фізичних способів комунікації входять жести і пози. Жести не можуть бути ізольовані від вербальної комунікації. Вони детерміновані побудовою людського тіла, однак розвиваються і конкретизуються в міжособистісних і соціальних відносинах. Жести необхідні і в тих випадках, коли неможлива вербалізація (наприклад, через мовний бар'єр або проблеми зі слухом). Жести часто використовуються тоді, коли вербальні вираження вважались би соціально неприйнятними [5, с. 12]. Більшість дослідників поділяють думку, що словесний (вербальний) канал використовується для передачі інформації, в той час як невербальний канал застосовується для «обговорення» міжособистісних відносин, а в деяких випадках використовується замість словесних повідомлень. Наприклад, жінка може послати чоловікові такий «крижаний» погляд, яким вона абсолютно чітко передасть йому своє ставлення, не сказавши жодного слова.

У практиці взаємодії виділяють кілька основних жестів, що відображують внутрішній стан людини. Рух рук і тіла передають певну інформацію про людину. По-перше, в них відображається стан організму і безпосередні емоційні реакції. Це дозволяє судити про темперамент людини (сильні чи слабкі в нього реакції, швидкі чи уповільнені, інертні чи рухливі). По-друге, пози і рухи тіла виражають риси характеру людини, ступінь її впевненості в собі, скутість чи розкутість, обережність чи поривчастість. У позі і рухах виявляється і соціальний статус людини. Такі вислови, як «йти з високо піднятою головою», «розправити плечі» чи, навпаки, «стояти на напівзігнутих», являють собою не тільки опис пози, але й виражають визначений психологічний стан людини. По-третє, у позі і жестах виявляються культурні норми, засвоені людиною. Наприклад, вихований чоловік ніколи не буде розмовляти сидячи поруч з жінкою, що стоїть, незалежно від того, як він оцінює її особисті якості. По-четверте, жестам і позі приписуються чисто умовні символічні значення. Таким чином, вони здатні передати точну інформацію [2].

Так наприклад, жести відкритості свідчать про щирість і бажання говорити відверто. До цієї групи знаків відносяться жести «розкриті руки» і «розстебнутий піджак». Досвід показує, що згода між співрозмовниками в розстебнутих піджаках досягається частіше, ніж між тими, хто залишався в застебнутих. Жести і пози захисту є знаком того, що співрозмовник відчуває небезпеку або погрозу. Найбільш розповсюдженим жестом цієї групи знаків є руки, схрещені на грудях. Якщо крім схрещених на грудях рук співрозмовник ще стискає пальці в кулак, то це свідчить про його ворожість чи наступальну позицію. Жести, що свідчать про бажання навмисно затягти час, зазвичай пов'язані з окулярами. З метою обміркувати остаточне рішення, співрозмовник постійно знімає і надягає окуляри або протирає лінзи. Збирання неіснуючих ворсинок з костюма є жестом незгоди, навіть якщо на словах співрозмовник з усім згодний. Окрім розглянутих поз і жестів існують й інші, котрі не менш красномовно передають той чи інший внутрішній стан співрозмовників. Так, за допомогою потирання долонь відгадуються позитивні чекання. Зчеплені пальці рук позначають розчарування і бажання партнера сховати своє негативне ставлення до почутого.

Як і семантичні бар'єри, культурні розходження при обміні невербальною інформацією також можуть створювати значні перешкоди для порозуміння. Отримавши від японця візитну картку, варто відразу ж прочитати її та засвоїти. Якщо співрозмовник покладете візитку в кишеню, він тим самим дасть зрозуміти японцеві, що вважає його несуттєвою людиною. Ще один приклад культурних відмінностей у невербальній комунікації – схильність американців зі здивуванням реагувати на «кам'яний вираз обличчя» у співрозмовників, зокрема у росіян та німців. Активні міміка, жестикуляція, рухи тіла, такі властиві, приміром, романським народам, можуть викликати у скандинавів підозру в їхній непевності й ненадійності. А відсутність жестикуляції, зворотної реакції, безпристрасні обличчя японців можуть змусити романських бізнесменів запідозрити їх у хитрості або дезорієнтувати. Таким чином, можна зробити висновок, що носії різних національних ділових культур зовсім по-різному реагують на невербальні засоби комунікації.

Отже, компоненти вербальної та невербальної комунікації є важливими складниками існування людини як соціальної істоти. Усвідомлення людиною особливостей власної системи невербальної комунікації є необхідною передумовою, щоб навчитися успішно керувати власними невербальними виявами. Опанування компонентів вербальної та невербальної комунікації важливе для забезпечення кращого розуміння оточення. Використання невербальних засобів є невід'ємною частиною комунікативного акту. Основу комунікативних процесів та індивідуальної комунікативної поведінки мовця становить сукупність вербальних та невербальних компонентів, що перебувають у тісній взаємодії. У процесі міжособистісної комунікації значна частина інформації передається невербальними компонентами, що зумовлюють засвоєння мовного повідомлення та сприяють взаємодії між комунікантом та реципієнтом. Використання невербальних засобів є невід'ємною частиною комунікативного акту, оскільки вони утворюють його самостійну підсистему. Невербальні засоби комунікації мають індивідуальний

характер та залежать від культурно-соціального середовища індивіда, його психофізіологічних особливостей [1]. Однією з необхідних складових успішної комунікативної діяльності особистості постає її вміння гнучко користуватися як вербальним, так і невербальним кодом в умовах зміни комунікативного оточення.

Джерела та література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.
2. Дармороз Г. А. Дискурс у міжкультурній комунікації: вербальні та невербальні засоби спілкування [Електронний ресурс] / Г. А. Дармороз // Актуальні питання філології: зб. наук. пр. – 2012. – Вип.4. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Arfil/2012_4/Darmoroz.pdf
3. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації/ Г. Г. Почепцов. – М. : «Рефл-бук», К.: Ваклер, 2001. – 656 с.
4. Рюкле Хорст. Ваше тайное оружие в общении: мимика, жест, движение/ Хорст Рюкле. – М.: Интерэксперт: М.: Инфра, 1996. – 227 с.
5. Садохин А.П. Введение в теорию межкультурной коммуникации/ А. П. Садохин. – М. : Высшая школа, 2005. – 310 с.
6. Сорокин Ю.А. Человек говорящий в его модусах и отношениях / Ю.А. Сорокин // Массовая культура на рубеже XX – XXI веков: Человек и его дискурс: Сб. науч. тр. – М. : Азбуковник, 2003. – С. 7–23.

Володимир Мартинюк
м. Полтава

ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ТА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

В умовах сьогодення прослідковується тенденція до підвищення попиту на інформацію, а значить, і на комунікації, що зумовлюється діловими зв'язками, обмінами, глобалізацією конкуренції тощо. Потужною тенденцією сучасних процесів в українському суспільстві є інтенсивне розповсюдження інформаційних технологій і перетворення інформації на рушійну силу його розвитку.

Вітчизняні науковці, аналізуючи наявні підходи й точки зору, розглядають інформаційні технології як базу забезпечення існування людства і вважають, що темпи технологічного прогресу залежать від того, наскільки широко доступні для членів суспільства знання і на скільки люди можуть ділитися ними, тобто від рівня розвитку технології опрацювання інформації [1; 3].

Наукові дослідження свідчать про поступове ствердження в українському суспільстві принципів, ціннісних орієнтацій, норм, котрі є характерними для інформаційного суспільства. Автори, які вивчають цю проблему, визначають гуманістичні принципи інформаційного суспільства, які є основою формування нормативно-ціннісної системи: – свобода особи та забезпечення її гідності; – гармонійне поєднання її духовного та матеріального багатства, коли духовне стає підґрунтям для утримання егоїстичних та антигуманних виявів; – милосердя та людинолюбство; – честь